

L R U Q T R    G H U V W X Y Z



## ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՔ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

A detailed black and white woodcut-style illustration of a cityscape, likely London, featuring numerous domes, spires, and a large central tower with a flag. The scene is viewed from an elevated position, showing a dense cluster of buildings and a large body of water in the foreground.

ԱՆՈՒՄՆՔ

ԱՐԳՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼԱՅ

Ս. Գրգորյանը հասցրել է, Ս. Միքայելյանը՝ Քյոթեհյանը և Ջյուհանյանը, Ս. Գրգորյանը՝ Մ. Հ. Երանյանը ։  
Բեկեռն (Հանյան), Ս. Յ. Միքայելյանը ։  
Դեմետրիական, Պ. Տեղանյանը ։  
Թեմեքյանը, Ս. Թանգույանը ։  
Էրզրում, Ս. Ս. Յանյանը ։  
Տարապետյան, Ս. Պաշտում Կյանյանը ։  
Եսաու (Մուրադյան), Ս. Յանյանը Պաշտում ։  
Վլեյանյան, Ս. Դ. Կ. Մարգարյանը ։  
Թեմեքյան, Ս. Մարգարյանը ։  
Մանուկյան, Ս. Գրգորյանը ։  
Մարգարյան, Ս. Ս. Մ. Մանուկյանը ։  
Պաշտումյան Էսաույան, Ս. Գ. Կյանյանը ։  
Կարապետյան, Ս. Յանյանը ։

ՓՕԼՕՆԻԱ. (Լեհաստան) :

Փոլսի կան ժամանակաւ Եւրոպայոյ մեծ ազգերէն մէկն էր 12:000:000 ժողովուրդէ բաղկացեալ, մեծագոյն մասամբ հռոմէադասան քրիստոնէայ և բազմաթիւն Հրէայ: Իր երկիրը կտարածէր հիւսիսային կողմէն մինչ ի Պալլէկ ծով, հարաւային կողմէն մինչ ի Թուրքաստան, արեւմտեան կողմէն Գերմանիա և արեւելեան կողմէն Ռուսիա: Բայց 1772 ին, 1792 ին և 1795 ին բաժանումներն անոր վիճակը շատ վնասեցին:

1772 ին Ռուսիա՝ Թրոսկաև և Աւստրիա ֆոյոճիոյ դէր.  
Թէ մէկ երրորդ մասը մէջերնին բաժնեցին . 1792 ին նոյն  
երեք տէրութիւնները չուղեցին ճանչնալ ֆոյոնիացոյ  
մէկ տարի յառաջ (1791) հաստատած սահմանադրու-  
թիւնը , և անոնց մնացած երկրին կէսն ալ առին : Վեր-  
ջապէս 1795 ին հոկտեմբեր ամսոյ մէջ այս հաստարկա-  
պետութիւնը բոլորովին ջնջեցին 18 ամիս զիմադրու-  
թեան յետոյ : Իրենց վերջին թաղստորը Սթանիսլաւ  
Օկիւսթ 1798 ին մեռաւ . ի Ս. ֆէլժարուրկ :

1807 ին Մեծն Նյախոլեոն կայսրը միացույ ֆոլինոյ մէկ մեծ մասը և անուանեց Վարսալիոյ մեծ դքսորին : Այս կայսր թիւնը տուեց մինչև 1815 . որ ատեն Վիէն նայի գեապանածողովոյն Հաւանութեամբ և դաշնաւ գրութեամբ Ռուսիոյ յանձնուեցաւ այն , որոյ կայսրը թագաւոր եղաւ միանգամայն ֆոլինոյ , որ ունէր սահմանադրութիւն մը՝ վարչութիւն մը՝ առանձին բանակ մը և իր ազգային լեզուին գործածութիւնը : Մինչև 1830 նոյեմբերի 29 յայտայ գնաց , որ ատեն ժողովուրդը յեղափոխութիւն մը հանեց իր ազգային անկախութիւնը ձեռք բերելու նպատակով , սակայն չյաջողեցաւ , և ապստամբութեան գլխաւորներն բռնուելով արքայեան : Եւ 1832 ին այս ժողովուրդին ազգայնութեան վերջին մնացորդներն ալ վերջան :

Հիմա փոփոխվել է 3,500,000 հոգի կհաշվեն և բաժնուհատ կմնան նոյն երեք մեծ տնտեսական մէջ: Իրենց մայրաքաղաքն է Վարշավա՝ Ռուսիոյ տակ, և այժմեան կառավարիչն է Ռուսիոյ կայսեր Եղբայր Նոստանդին մեծ դուքսը:

Այս տառապեալ ժողովուրդը միշտ իր ազգային անկախութեանը ժողովարարելով՝ ջերմ հայրենասիրութեամբ ատեն ատեն կ'ուղիղ, և ահա չորս-հինգ ամիսէ ի վեր Ռուսիոյ տակ դանաորդ մասը բոլոր զօրութեամբ նորէն ոտք ելած է, և անոր դէմ յետին ձիւր թափելով կ'առ տերազմի իր անկախութիւնը ձեռք բերելոյ համար: Իր արիական նահատակութիւնը բոլոր մարդասէր Եւրոպայոյ ուշադրութիւնը գրաւեց, և ամեն կողմանէ անոր օգնականութեամբ ձեռք մը կ'արկաւորեց ջանք և ժողովագիր կանանուի, մասնաւոր լիշտանն Գաղղիացիք՝ Անգլիականք՝ Խաղաղական և Շուէտները ամենից ամէկի անգղոսակերներն՝ այս վերջին ձիւրը, և արիւնը թափող ժողովուրդին օգնութեան զիսկեց:

Արդէն Գաղղիա՝ Անգղիա և Աւստրիա պատշաճ հաւմարեցին մէյլէ ծանուցագիր խրկել Ռուսիոյ տէրութեան, բարեկամաբար խնդրելոյ համար՝ որ ֆօքսնիպոլոյ վիճակին այնպիսի տնօրէնութիւն մը ինքնին ընէ, որ ժողովուրդը զո՛ւ լինելով հանդարտ նստի սլառահետեւ, և այսպէս ատեն ատեն Ներսիսիոյ խաղաղութիւնը չվրդպիլ:

Ռուսիա այս չարժու պատասխանեց նոյն տէրու  
 թեանց, և կկարծուի թէ այդ պատասխանը նպաստաւոր  
 է անոնց բարձանքին, ու խնդիրը լուարարւի եամբ և  
 փոքրագույնը համար ալ գոհացուցիչ կերպով պիտի վեր-  
 գնայու:

Առայժմ ասոնք իրենց պատերազմը կշարունակեն ըստ մեծի մասին յաղթելով, և ապստամբութիւնն օր ըստ օրէ կրնդարձակի :

Փօլօնիայ երեք տրուրթեանց մէջ բաժնուէրքն վերայ, լիան լաւ Ռուսոն է, կարծեմք, եթէ յիշողութիւնն իմէ չխաբեր, որ ըսած է թէ, « Փօլօնիան կըլլային, բայց » չպիտի կրնան մարտել : » Արդարեւ մինչեւ ցարդ դեռ չեն կրցած մարտել և ստամբանուն վերայ ծանրացած կիկեայ . տեանենք էր պիտի վախենն , և այն մեծ մարդուն կանխապարտութիւնը լիովին կատարի :

Փարիզը Օսմանեան դեսպան Վահմախյը ՄէՀմէտ-  
ձէմիլ փաշան, որ նոյնպէս դեսպան է Սպանիոյ տէրու  
թեան քով, ամսոյս 6 ին մայրաքաղաքէն մեկնեցաւ Մա-  
տրիտ երթալը, որ իր դեսպանական զրեքը մատուցանէ  
Վեհափառ Թաղուհայն : Դորին Վահմաթիւնն իր բա-  
ցակցութեան ժամանակն իրեն փոխանորդ թողուց ի  
փարիշ՝ իւր առաջին Խորհրդականը Վահմալուր Յարու-  
թիւն Էփէնտին Յ. Տառեան, որոյ յանձնուած է նաեւ  
դեսպանական գործերը՝ Վեհափառ Սուլթանին յատուկ  
հրամանաւր :

Հայազգի Ազնուական Երիտասարդ քաղաքագիտի մը  
այսպիսի բարձր և կարևոր պաշտօն մը յանձնուիլը մեղի  
մեծ և վստահոր յոյսեր կուտայ իւր ապագային վերայ,  
ինչպէս կրարեմաղթեմք, և բոլոր ազգին ոչ սակաւ ու-  
րախօթի իւն կ'սպառնաւ :

Մեծ ուրախութեամբ տեսանք թէ Զմիւռնացի ազգա-  
յին վաճառականներէն Մեծադոյր Բարադեան Նշրաբը,  
որոց երկուքն Զմիւռնիա, մին Զիւրիք եւ միւսը Մանչէս-  
թէր կրնաիլն, ամոսոյ առաջին օրէն սկսեալ միանալով  
առևտրական ընկերութիւն մը կը կազմեն Բարադեան Նշ-  
րաբ եւ Բնկիւրք անուամբ, ինչպէս իրենց յայտարարու-  
թիւնը կ'ընտուցանէ :

Զ/մռնիւա բնակողը Եղարդին Էն , Մեծարգոյ ՊՊ. Յա.  
բաթիւն և Գրիգոր , Զ/ւրիք բնակողը Պ. Յովհաննէս  
և Մանչէսթէր բնակողը Պ. Սարգիս :

Իրենց վաճառականութեան ղլխաւոր նիւթերը պիտի  
ըլլան մետաքսեղէնք ու բամբակեղէնք, ինչպէս որ ար.  
դէն կընէին :

Բարազեան Յարգելի Լեղարայ մինչև ցարդ ունեցած առևտրական պատուաւոր և յաջողակ ընթացքը, մահաւանդ իրենց ազգասիրութիւնն ու ուսումնականութիւնը քաջամանօթ լինելով՝ մեծ վտառաւոր իւր ունինք թէ շուտով պիտի ընդարձակի իրենց արդէն գտած հասակը թիւնը և ունեցած յառաջադիմութիւննին, և Աստուծով, Հայ վաճառականութեան երեսիլ տուն մը պիտի կազմեն, — որուն ի սրտէ կցանկամբ և կրարեմանով էմբ, — ի պատիւ ընդհանուր ազգին, որ, ինչպէս նախընթաց թուովս իրաւամբ ըստեւտեալ, ուրեւ հուն

այնպէս խիստ երևելի ու նշանաւոր հարուստ տուներ  
Եւրոպիոյ մայրաքաղաքաց մէջ, ինչպէս ունին ուրիշ  
աղբեր :

Կատարելապէս կրնան ապահով լինիլ մեր ազգային  
Յարգելի վաճառականները՝ թէ Մեծարդոյ Բարադեան  
եղբայրը Ընկերութեանը հետ առևտրական յարաբե-  
րութիւն հաստատելով՝ խիստ պատուաւոր տան մը հետ  
գործ ունեցած կ'լինին ։

ԵՐԹԵՒԵԿՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅՈՅ Ի ՓԱՐԻՋ :

ՏՊԻԽԵԱՆԵՐԻ ԱՂՆԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏԻԿԻՆ ՍՏԵԽԱՆԻԱՆԵՅ Լ ԽՐԵՐԿՈՒ ԴԱՄՈՒՆԵՐԻՆ ՈՒ ԿՐՈՍՏԵՐ ՈՐՁԻՆ, ՈՐ ԶԱՆԻ ՄՂ ՄԱՐԻԷ Ի ՎԵՐ ՍԱՐԳՍԻՍԻՍ ՏՐԷՎՈՒՄ ՍԵՐԱԲԱՐԱԿԱՐԵՐ ԿՐԻԱԿԵԼԻՆ ՆՈՅՆ ՏԻԿԻՆՈՂ ՍՈՐՈՂՈՒԹ ԵՆՐԵՐ ՀԱՄԱՐ, ԺՈՒՆԵՐԱ ՓԱՐԿՈՒՄ ԱՅՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՆԱՆ ԵՆԻՔ, Լ ԱՐՈՂԷՆ ԿՈՒՅԵԼԻՆԻՆ ԽՐԵՆԵՅ ՀԱՅՐԵՆՆԵՐԸ ՎԵՐԱԳՈՂԱՆԱԿՈՒ :

— Մարտիրոս Հայ վաճառականներէն Անդրկանոս  
սղօնեյի Մեծարդայ Պ. Ռուբին Եղգճեան՝ իւր Աշնուա  
վայլ Տիկնոն ընկերութեամբ մայրաքաղաքս ժամանեց,  
որուն սպեյկելով իւն ընէրէն յետոյ՝ Է. Պօլիս կվերադառ  
նաւ ։

— Պօռտլեյի Հայ վաճառական Մեծածախի Պ. Յարու-  
թիւն Մ. Մուրադեան, Եւրոպայ ճանապարհորդելէ յե-  
տոյ՝ մայրաքաղաքէս անցնելով Մանչէսթըր դէնաց՝ առե-  
տրական գործով:

— Զմիւռնայի Մեծարգոյ Պ. Շահումեան Հայ վաճառարտունը՝ մայրաքաղաքէս անցնելով Անգղիա գնաց :

— Թէոդոսիոյ Հայ վաճառականներէն Մեծարգոյ Պ.  
Կ. Ալլթունճեանց մայրաքաղաքս ժամանեց :

ՆՈՐԱՏԵՍԱԿ ԱԶՔԱԿԱՊՈՒԹԻՒՆ:

(Շարունակութիւն : — Տէս Փարիզ, թիւ 89 և 90 :)

ՀԱՄԱԿ Դ.

Պատճէն նամակի Մ. Մ. Մսերեանց առ Ներսէս կաթողիկոս  
ի Եկեղեցւոյն 1853 թուին:

« Զերոյին Վեհափառութիւն

» Աստուածարեալ Քահանայապետ

» Մեծ Խնամակալ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց :

« Նսեղի եղև ինձ, թէ պատուելի վարժապետն Հայկական լեզուի Յակոբ Կարենեանց գրեալ է ըստ իւրոց կամ ըստ այլոցն խեղայ ի վեց թերթս զճառ իմն քննողական (քովիլյքա) ընդդէմ մատենին յօրինելոյ յինչն, այն է՝ Հրահանգին Վրկառոնեական հաւատոյ՝ ըստ ուղղափառ դաւանութեան Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, որ հաւանութեամբ և հրամանաւ Ձերոյն Վեհափառ Տէրութեան ի տոյլ արձանացաւ յամի Տեառն 1850 Եւ զայս արարեալ է քրտնաջան վատապաւորն ի ցոյցանել զպէտպէս վրիպանս կամ զմոլորութիւնս՝ զորս գտեալ է

նա ի յիշատակեալն մատենի՝ իբր անհամաձայնս կամ հակառակս Քրիստոսական հարազատ կրօնի՝ մեզ անյայտ և ինքեան յայտնի եղելոյ։ Եւ ո՛չ այս միայն, այլ և վասն ազատ կացուցանելոյ զմերազնեայ ժողովուրդս ի վտանգէ սահելոյ պարզմտութեամբ յայնպիսի մարդական կարծիս կամ յուսմանս օտարութիւն՝ փութացեալ է ի 6 Դեկտեմբերի նախընթաց ամի հրապարակել զնոյն զգրեալն յիւրմէ զձառն քննողական՝ ընթեռնելով ի լուր բազմաթեան մերազանց ի տան արժանապատիւ Տ. Յովսէփայ քահանայի Օրբէլեան։ Եւ սպաս իսկ ո՛չ չատացեալ ըսպառնացեալ է տպագրութեամբ զնոյն հրատարակել։

» Զայդորինակ ձիւն և զաշխատութիւն պատուելի վարժապետին մարթէ յանտղտանելեայ սակի զնեւ, եթէ լեալիցէ այն՝ ո՛չ առ թշնամութեան կամ ատելութեան կամ նախանձութեան չարի, այլ միայն առ անարատ պահելոյ զՍուրբեղական մեր սուրբ եկեղեցի յանուղիղ վարդապետութեանց կամ ի կարծեայ հերժիտկապահանայ։ Այլ այնու ամենայնիւ՝ պարտ էր նմա նախ առաջին՝ եթէ ո՛չ ինձ, գոնէ Սրբազնագոյն Քահանայապետի տիգ յանդիման անեւ զիւրն քննութիւն վասն կրկին պատճառաց, մի՞ զի Ձեզ միայնոյ՝ իբրեւ ծայրագոյն Պատրիարքի և Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց՝ տուեալ են իրաւունք որոշելոյ վճարար զվճա վերաբերեալս ի դաւանութիւն հաւատոյ, յԱստուածային պաշտամունս և ի սոյնի նման, ըստ Սահմանադրութեան հաստատելոյ 10 հոտոսիսու Կայսերէ յամի Տեառն 1836 ի Մարտի 11 (ի համարն 10. 25. 37. 40. 42)։ Եւ երկրորդ՝ զի Ձերով հրամանաւ և հաւանութեամբ տպագրեալ է մատենան այն՝ ընդդէմ որոյ ինքն խօսի։ Եւ զի տակաւին չէ ինձ յայտ թէ ո՛րպիսի ինչ են բանք նորս կամ քննութիւնը՝ յայտարար մարդութեանց կամ վրիպանաց յորս սոյնաբեւ թուիմ ես, և զորս Դուք ևս չէք կարողացեալ (որպէս նայն կարծէ) ըստ արժանոյն քննել և հասկանալ, ստիպիմ արդէն խնդրել ամենախոնարհ հարար ի Վեհափառ Տեառնեդ՝ զի ըստ Ձերոյ սեպհական իրաւանց և ըստ Ծայրագոյն Պատրիարքական իշխանութեան՝ հրամայեցիք նախապէս պատուելի վարժապետին Յովսէփ Կարենեանց՝ անձամբ անձին առաջին անգամ Ձերում ատենի զիրաւեւագիր զանթ երկ օրինակ քննողական ճառի յօրինելոյ յիւրմէ ընդդէմ իմաց Հրապարակի Քրիստոնէական հաւատոյ, և յետ զնեւ Ձեր զամենայն զգրեղոյն ի նմանէ գրադրութիւն կամ դաւանողութիւնան՝ հաճեցիք աղաչեմ ըստ Ձերում անաշտ արդարութեան դատ անել օրինօք՝ կամ զիս դատապարտելով և կամ զնա։ Եւ ես իսկ սրտի մտօք հպատակելով վճույ սուրբ օրինաց, եթէ արդարեւ մարդեալ ինչ ինչ կամ ստերիւրեալ ի ճշմարտութեանն ճանապարհէ՝ դարձայց յուղղութիւն, և ուղղելոյ զմիւ պանս իմ յերկրորդում տպագրութեան յիշատակեալ մատենին իմոյ, զի երկուդո՞ւմ հաւատարմութիւն իմ առ ամենամարտն իմ ծնող եկեղեցի Հայաստանեայց՝ ոչ ինչ ամօթալի թուեցուցանէ ինձ՝ նախ ուսանել, և ապա ուսուցանել։ Իսկ եթէ անիրաւացի ինչն բանք նորս կամ անուղիղ, հոգ կալայց ցուցանել վերստին յորոյն տետրակի դասաւորս սասցելոյն ի մատենի անդ ի մում՝ համատ և օրինաւոր պատասխանատուութեամբ։ Եւ այս յայն սակի՝ զի մի շարքիսդիմանք հակառակորդին եղլինի առյապա ի գալթիակղութիւն մերայնոցն տկարաւ մտաց կամ անհամոյց եկեղեցական պատմութեանց և նրբից խնդրոյ Աստուածաբանական գիտութեան։ Եւ զի մի ի պատճառս իմ թշնամանելոյ՝ պարսաւեցի և անարդեացի տարապարտույ՝ պատկառելի անուն Սրբազնագոյն Քահանայապետիդ՝ իբրեւ ճշմոյղի զվրիպարս հմտութիւն դաւանութեան եկեղեցայ Հայաստանեայց, կամ Քրիստոսական կրօնի ու հասարակ։

» Զերոյն Վեհափառութեան նուաստ ծառայ Մսեր Մսերեանց։»

» Մոքոս։

ՆԱՄԱԿ Ե.

Պատճէն նամակի Յակոբայ Կարենեանց առ Մ. Մ. Մսերեանց, ի 30 Դեկտեմբեր 1853 ամի։

« Գերաբարտիւ Մսեր մեծ վարժապետ ընդդէմ Բարեկամ։ »

» Որք վիճակեալք են շատու (1) աշայ մարմնոյ դասն նայն ինչ թիւ տեսնեն, զթուղթն համարին կաշի և զնուրք թիւն ստասան (2)։ որք ենթարկեալք են արտի

(1) Նոր տարով գրուածներն ընդդէմ են կանոնաց Քրիստոնէութեան կամ Հայկական ուղղութեան։  
(2) Չգիտեմ ո՞ր Անթիմիայումը՝ աշայ շուրթինը մեկնուումէ՝ այսպէս։

դարկան՝ դամենայն առարկայ դեղնադիր համարին, և այս ո՛չ նոցա է մեզ, այլ մարմնականութեան հանցն որ ի նոսա։ Զարագոյն քան դոստ են, յորս բունեալ է նախանձութեան արտ. զի ըստ մարմնոյն արտք թիւնս բուժեալին, և արտաւորքն յազմիցս համարին՝ թէ արտք կայքն զորս տեսնեն չեն այնպէս, այլ մտոյ և հոգոյ արտք կամ ո՛չ բուժին կամ կարի դժուարաւ, և արտաւորքն մտօք ո՛չ համոզին երբէք, այլ կամակորեալ միան յիւրեանց կարծիս։ Ո՛չ անբաժ ի վերջնոցս համարիմ զանձինս կամ զանձն՝ որ ազդ արարեալ կամ լաւ ևս ասել մատնեալ է զիս առաջի Ձեր (1), և զնորի և զորջամիտ կրիսին իմ նկարագրեալ է իբրեւ գործ չարութեան և քննանուց (2), այլ ես ասեմ՝ Հայր, թո՛ղ նոցա կամ նմա, զի ո՛չ գիտէ զինչ գործէ։ Երբեմն՝ ըզդոյն բարեբարութիւն իմ, զորս ամաչեմ բարեբարութիւն կոչել երկնաշափ բարձրացուցեալ, զիս կենսատու ինքեան դաւանելք, այժմ Ձերոյ սկստ ունեւոր բարեբարութեանց իմով արեամբ կամի ներկել ինքեան զրեհեզ (3), այլ եւ թո՛ղ տացուր մեռելոյ թաղել զմեռեալ իւրեանց և մեր երթիցուր զհետ Քրիստոսի։

» Ո՛չ երբէք յառաջի և տակաւին զինի խաղութեանն յերկրայս եմ, թէ հանդարտ, հեղ և ընկերասէր հոգի Ձեր, այնչափ վրդովեալ դառաւ ի չարամոյն ըմբոյ խռովութեւր բարեկամաց (4) մինչ զի ունեւոր բողբոջ զինն, զէթ առանց հարցանելոյ ինձ ինչ, զիւրինէ կորուսանել զըզ, այլ կեցուցանել զժուարին՝ նախ անհնար (5)։ Այլ ստիպում կալաւ զիս երբ ի 20 ն ամոյս մինչ համակեալ կայի ի սուգ տրամութեան վաղամեծի քննակալի իմում Ղազար առաջ քահանայի՝ սատիկ պատուէր եհոս առ իս Սրբազնագոյն Հայրապետն, թէ նա ի նոյն վայրկեան ընկալեալ ի Ձէն զորոք հրամայէ ինձ ներկայանալ յատեան Նորին Վեհափառութեան տառնելով ընդ իս և զյօրինեալն յինչ կրիտիկն ընդդէմ Ձերում Հրապարակ մատենի. իսկոյն սուի զայն տետրակ և անկայ յուրի, և յուրեւ մեղ բարձրացուցեալ զաշտ յերկինս, առաջի, դու Տէր, որպէս գործեցեր առ Արտաշէսեւ կախեալ զհաման զվայտն՝ զոր նա ինքն պատրաստեալ էր վասն անմեղն Մարթիէի զնոյն հրաշագործեալ և այժմ ընդ մատնին իմ առ Գերապարտիւ վարժապետն (6), և արդարեւ կատարեայ Տէր զիմ խնդիր. գո՛հ եմ և յանձնաւ գո՛հ զերկայնմտութենէ Նորին Սրբազնապատար օծութեան, որ թէպէտ բազմաբարք բանիւր զրեցելովք ի Ձէն ի շիտութեան սրահու առանց Ձերոյ իսկ հաճոյցի զմեռեալ էր ի ցատուն ընդդէմ իմ. այլ զվճարեալ յանձնարար վէրս սրտի իմոյ, նա մանաւանդ իբրով խոհական հանձնարով ընկալաւ զիս հայրաբար, արհամարաց զտետրակն և ես մատուցի լրջմբարար, ընթերցաւ զառաջարկս միանգամ և երկուցս և ետես, թէ ես բազմօր նկատեմ ի կիրարկեալ զնեւ իմ ի հոգեւոյն՝ զոր պատկերագրեալ էին առ Ձեզ և Գուրս առ Նորին Վեհափառութեան, ետես՝ զի ո՛չ միայն չեն ի բանս իմ և հետք անգամ կրից և քննանուց առ Ձեզ,

(1) Հրատարակուած գործք բարեկամի ծանուցանելու մատենի չէ, որպէս և ո՛չ ծանուցանողն՝ մատենի։ Եթէ Պ. Կարենեանցն չհամաձայնի ասածիս, սէտք է որ իւրեան ևս մատենի համարի, որովհետեւ իւր այս նամակի, որպէս և Կրեմլի մէջ ծանուցանումէ՝ ազգի բարեկամ և բանադէտ մասին իւր զվարին եկած սուտ փոթ օրիկը։

(2) Հորս բարեկամն այս միայն ծանուցելով թէ « Պ. Կարենեանցն կրիտիկա է գրած Ձեր Հրապարակ Քրիստոնէական զրբի վերայ, » և աւելի ոչինչ։ Զգիտեմք, Պ. Կրիտիկոսն ուսով՝ զիտէ՝ թէ ծանուցանողքն՝ նորոք բարի և ողջամիտ կրիտիկայն նկարագրած են իբրեւ գործ չարութեան և թշնամանաց, որովհետեւ այսպիսի բան չկայ ո՛չ նայն բարեկամաց, և ո՛չ իմ հօրս առ Ներսէս Կաթողիկոսին զրոյժ նամակներէ մէջ։ Եթէ մարդաբէական հոգեւոր է իմանում, այդ ուրիշ բան է։

(3) Ահա Տաճարական այլաբանութեան բեհեղով սքողուած սքանչելի պերճախօսութիւն, որի բուն իմաստը իմանալու համար՝ հարկաւոր է մի նոր Գանիէլ։

(4) Խնդրում ենք ապացուցանել թէ արդարեւ հօրս բարեկամները գրութեանց մէջ չարամոյն բանք կան, կամ թէ նայն իսկ բարեկամներն (որոյ ո՛վ և ո՛վ լինիլը զեւ իմը հաստատ չլինի)՝ խռովասէր մարդիկ են։

(5) Ո՛ւրմ է զիւրին կորուսանել, ո՞ւրմ է անհնար կեցուցանել, ըստարտութեան է կարօտ։

(6) Զարմանք, այն մարդն՝ որ առանց երկիւղի սպառնաւ միշտ զրիշ ձեռք առնուլ և խօսել ճշմարտութիւնը թագաւորներէ առջեւ, և չամաչել, Սուրբ Հայրապետի հրաւիրանքին այսպէս ստակալով և ահ ու դողի մէջ անկանելով՝ ինչ անելիլը չէ իմանում, և ճանապարհուր՝ մի միայն հնարք է գտնում, այն է՝ յարթիմ կալով՝ Աստուծոյ օգնութիւնը հայցել։

այլ բազմօր պարսաւեալ եմ զայնտիկ, սրբ փոխանակ այսու միջոցաւ տարածանելոյ զայս գիտութեան շարժեալ են զլեզուս իւրեանց հակառակ աւետարանական հոգեւոյ (1), ետես՝ զի ես անձամբ խոստովանեալ զչիննեւ իմ Աստուածաբան ի բաց կացուցեալ եմ զանձն իմ խորանհիւ շինել ի նորիմաց և ի սրբազան նիւթս հաւատոյ, ետես՝ զի ես չեմ ինչ զրեալ անդեղով զինն և ցրելով զՁերն, այլ թէ « Կարծեմ՝ այսպէս լաւ լինէր ասել, » ետես՝ զի ո՛չ այնքան ուսուցանել, որչափ ուսանիլ էին կամք, ետես՝ զի ուղղակի զայն տետրակ առ Ձեզ ուղղեալ էի առաքել և ո՛չ թէ հրատարակել առանց Ձերում գիտութեան (2)։

(Մեկնեալն հետեւեալ քառիւն)

Զարմայր Մսերեանց։

Հարկեմք ցրուած նամակին մեկնեալ մատն։

(Տես յարգոյնս նախորդաց քիւր։)

« Համառօտելով գրութիւնս՝ կարեամք ձեր անանջնութեան, ո՛ր իմ թէ՛ Արեւմտեան թէ՛ Արեւելոյս Ամենապարագապայինքս, « Կէլէնէ մատի տերիւր. » հիմակ Արեւմտեան փառքն ահա առ Ազգապետական Ընկերութեան վրայ է և անկէ պիտոր զգոյնաց. որուն անուշիկ անուշ և հիմնադրոյ ազնիւ ու անշահաւոր հոգին ինձ մեծ յոյսեր ու ձեռք ալ շատ բարեբար կը խոստանայ. ուրեմն հաճեմք և իմիջ ազգութեան ամենքս ալ հրապարակաւ երդում ընեմք՝ իւրաքանչիւրս մեր ձեռքն զալիք նպատակ ու օգնականութիւնը տանն զոնն մէկը հաստատուելու առ յուսակ Ընկերութեան, հաւատարմութեամբ՝ որ մօտ ժամանակի մէջ Կ. Պօլսն ու Ջուսէն անգամ մեր զիւրաքաղաքին վրայ նախանձելու առ իմ պիտի ունենան։

» Կրկնեմ իմ ձայնս՝ որ առաւել տկար է և անգոր, ո՛ր Արեւելոյ Հայեր, ու իմ անձնական փող մուրալու նման՝ երես անկեալ կաղաչեմ մի յապաղիք ձեր փոքրիկ անհարկութիւնը այս Ընկերութեան վրայ ձգելու, որն որ կարողութեանը նկատմամբ խիստ չնչին բան մը պիտոր ըլլայ ձեզմէ պահանջուածը, ապա թէ ո՛չ հաւատացէր որ . . . . .

» Արդոյ խմբագիր, միջոցաւ այն ծանցարացուցիչ գրութիւնս վերջապահելու վրայ էի, հետեւեալ նամակը ստացայ, որուն ստորագրութիւնը Դիմազարդ և Արժանապատիւ Հայ վարդապետի մը ըլլալուն իբրեւ երախայրի Հայ կղերի գրչն այսպիսի աղատամիտ և ճշմարտութեամբ լի նամակ մը՝ կրիտիկա ըստ առ բառ հոս յարեալով՝ մեր կողմանէ ըսելիքին հիմակ հիմակ լռելու։

« Քայսերի, 23 յունուար, 1863։

» Մեծարու Տէր,

» Ոչ սակաւ բազմ համարի ազգք Բերիոյ մէջ ձեզ նման Փարիզ քաղաքին էջերը ազգային յոգնածներով ընդնող իրաւարան և ազգասէր անձ մը ունեւոր, և ինչպէն չկրնար համարել, քանի որ ազգք գրթիէ այս վերջին բուստարութեան ատենս անգամ ամեն տեղ ամեն քաղաք ամեն գեղ բնակար իշխանաց և շահաւոր ինքիւր կղերաց (չմոռնալ որ հեղինակն ալ կղեր է) հարստահարութեանց տակ նուաճեալ կենն և կենի փոխանակ ի նոցանէ միւրթ արտութիւն գտնելու վերջին ատոյնն իւրեկցութեան արժանի անդ թու թիւն տեսնելով՝ ազատութեան ճար միմիայն կրօնափոխութիւնը կը տեսնէ. որով ոմն կըլլայ Լուսեւորական կըլլայ և Լուսեւորական տեղը կըլլէ. ոմն կըլլայ Բարսեղական կըլլէ և զնա փոխանորդ Աստուծոյ կրօնակնի. որով քաղաքականապէս ալ ազգին միութեան զատուելով, երեկոյն բարեձմէ Յովսէփ Կարենեան ըլլալով ալ գոյնաւոր Միսիս Յովսէփ Սլաւ, և թուղածի Մարտիրոսն ալ նոյնոյն Մարտիրոս Կարենեանի, ու ժամանակին քաղաքականութեան համեմատ կատարեալութեան տալն ալ իւր նախնի իշխանապետաց հաւատարմութեամբ (չըսեմ աւելի) սրտով կատանայ. ան իշխանապետները կըսեն՝ որ երբեմն նոցա վրայ բունացած տոններն, « Յովսէփ Կարենեան յիմեւ քեզիցի տիւր. տալիկ օրնուրորտ գոյազգայրընդ պիգ վերիլից. » և այլն անարդական խօսքերով զնոսա տեղի զայրացուցանելովն, կրօնափոխութեան կէս մը զիտաւորու

(1) Այս նկարագրութիւնս չափազանցական ոճով է գրուած, անցքի խիսկական հանգամանքներն այլ կերպարանք տալով։ Այդ ևս մի անանձին արուեստ է։

(2) Այս բանիս թող լաւ ուշադիր լինին ընթերցողք։

» թիւն ունեցողներն ալ խոնարհ չեղանք եւսանդեամբ  
» բողոքական կամ հոռոմական եղանակ չըլլանք :  
» Առանց երկրպագութեան չըլլանք որ ճիշդ այս կերպով  
» է որ Ամբարշտայտ Միսիօնարը և Հոռոմացու Բաթերայը  
» յաջողեցան Կեսարիոյ և Եփեսոսի մէջ քանի մը տուն  
» իրենց վարդապետութեանց հետեւեցան : Յետոյ սրտի  
» կըսեմ թէ դէս տարի մը ամբողջ չէ եղած որ քաղաքիս  
» ի հնոյ անտի տիրած ազգայնոց երկպառակութեանը  
» քիչ մասնակից եղող քանի մը պախառամիր մարդոց  
» վրայ իրենց կարողութենէն վեր քաղաքական տուրք  
» գրելու և պատճառաւ հոռոմական Բաթերայի հետ  
» հրապարակեցան : Աստուծոյ հոս լաւով կըրեմ թէ քաղաք  
» քիս երկու կողման իշխանք ալ լսեցին այն անձանց  
» հոռոմական Հայոց պատրիարքարանին դուռը չ'ալիւ  
» երևաւ ու հոգ չըրին , պատճառն ալ չհարցուցին , վասն  
» զի իրենք գիտէին ու հարցունել չուզեցին : Ժամանակ  
» անցաւ , և այս անցեալ միջոցին ցնեցողութիւն խօսքերով  
» առեւիղաբանացին զանոնք , մինչև երկու Բաթերայ  
» Կեսարիա հասան և զրկեց իրաւունքը պաշտօնակերպ  
» եղան . այս միջոցին իշխանք թէպէտ քիչ մը զգաստաւ  
» ցան՝ բայց անօգուտ , բանը բանէն անցնելէն ետքը  
» անհնար եղաւ առջիւր տունու : մինչև ցայս կէտը լսեց  
» Առաջնորդը , իսկ երբ տեսաւ որ այս լուր թիւնը իրեն  
» ալ քարոյսալէս մեծ վնաս կըրայ հանցունել , արթնցաւ  
» իրբե ի քնոյ , բայց ինչ կըրաւ ընել , գրեթէ ոչինչ :  
» վաղեմ քարոյսի վարդապետ մը խրկեց , որ ութ օր  
» Ատոռածարանական ոճերով քարոյսէն ետքը վաղեմ  
» վերադարձաւ առանց օգուտ մը քաղելու :  
» Կեսարիոյ այս դառն վիճակը լսեց Եփեսոս քաղաքը  
» ու շարժեցաւ , բայց առաջաւոր մը չկրցաւ գտնել  
» քաղաքականութիւնը յառաջ տանելու համար : Լսեցին  
» Պօղոսի գիւղացիքն ալ և խումբ խումբ Կեսարիա  
» գիւղացի ընկերակցութեամբ , բայց քանի մը ազգասիր  
» բայց օգնութեամբ չյաջողեցան :  
» Մեծարու Տէր , ձեր փարիզ լրագրոյն միջոցաւ հրա  
» տարական նամակներէն համոզուելով թէ ազգասիր  
» անձ մըն էր , ուղեցանք մեր ցաւն ալ ձեր զգացած  
» ցաւոյ վրայ յաւելցնել . իսկ Կեսարիոյ և Նորին շրջա  
» կայ քաղաքներուն ազգայնոց վիճակին նայելով՝ Կիլի  
» կիան երջանիկ կ'անարկում ( ո՛չ երջանիկութեան ) որ  
» ձեզի պէս ազգասիր փառասիր մը ունի , որով իւր  
» ցաւը ազգիս լուր թիւնը ներկայացնել կ'արդարանայ .  
» մեծ բաղժ : Այս կողմերը անտանկ չէ . հասարակաց  
» իրաւունքը պաշտօնակերպ համար եթէ հարկ ըլլայ մէ  
» կու մը գրիչ ձեռք անուել , պէտք է նախ մեծամեծ  
» ֆիւսիոն և նախախնայներ յանձն առնուել . ( իւր թէ  
» մենք չենք տուել և ամեն օր հարուստ չենք ուտել ու  
» չենք նախատուել . բայց որո՞ւ ինչ , մեր բնարանը եր  
» կու Տոյ տեսարակին բնարանն է . « Թող որտայ մեր  
» զիտոյն » ևսցնէ : Թէ և ֆիւսիոն ու նախախնայ յանձն  
» առնուել , ամեն լրագրապետին բանին չգար անանկ  
» նամակներ հրատարակելու՝ որ ճշմարտութիւն կրու  
» ընէ . վասնորոյ քանի մը շողորթով գրիչներ , ի շահ  
» սիրութենէ գրողեալ ( բարեմիտ հեղինակը մոռցեր է  
» բայց ի Մաթիսն ըսելու ) անոն անոն կ'ըլլեն այս ինչ  
» քաղաքը՝ այս ինչ անուն իշխանք՝ այս ինչ անուն  
» զարոյցն ծախքը իր վրայ աներ կ'առաւարտէ և զըս  
» լոցը արձանելի յառաջադիւնութեան մէջ է , ևսցնէ :  
» Մեծ առաւ և առեւի լուծ . որովհետեւ գաւառաց բռնաւոր  
» իշխանները ժողովուրդին աչքը դոյ պահելու համար  
» չեն ուզեր ռուսական վարձապետ և քաղաքագէտ  
» առաջնորդ ունենալ . և հետեւապէս , ձեր գրածին հա  
» մեմատ , Մարաշի շողորթով Եպիսկոպոս մը Եփեսոսի  
» ու Պօղոսի առաջնորդ ըլլալու բաղժին կ'անանկ :  
» Առեւի մեծ սուտ ըսի , քանզի թէ մեծ սուտ չլինէր ,  
» մինչև հիմա հարկ ըլլար ունենալ ռուսաւ և ազգասիր  
» իշխաններ , որով ազգը կ'արդարանար փոխել իր կեր  
» պարանքն ու կառավարութիւնը , կ'ընային կամ գէթ  
» կտկարանային այն փառասիրութիւնը և ետեւան խն  
» դիւնները , կ'առնէին այն շահասիր ոգւոյ յարգանք  
» յառաջ եկած երկպառակութիւնները խառնութիւն  
» ներք և անտրութիւնները , և նոյաւ տեղը պէտք ըլլար  
» տիրել խաղաղութիւն՝ բարեկարգութիւն և ազգասիր  
» բութիւն . այն գեղեցիկ ազգասիրութիւնը՝ զոր և դուք  
» ճիշդապէս տեսարակաւ մը ուզեցիք քարոզել :  
» Կիլիկիոյն այս կողմի անհամար անկարգութիւնները  
» ուրիշ գրիչներով նկարագրել , զի մի գուցէ այս առաւ  
» ջին անդամ՝ անձնօթ՝ գողովս ձեր ազգասիրութիւնը  
» ձանձրացնեմ ( բաւ և մի լիցի , չորհրդակալ ըլլաւ ) և  
» գաղով ձեր յանձն առած պաշտօնին վրայ՝ չեմ կրնար  
» իմ զգացած սիրոյ հաւատարմութիւն չյայտնել , և զայն ևս  
» առաւել խորանք , զի մի գուցէ շողորթով երեւցնաւ :  
» Կարծեմ այս առաջինն է՝ որ ազգը գաւառաց մէջ

» զձեզ միայն Կիլիկիոյ աղետոյն թարգման և նկարագրի  
» և հայ բնակչաց սրտաշարժումն առեւ շտապէմ . . .  
» գտաւ : Իրաւարան . . . մը՝ որ ազգին խաղաղութեանը  
» բարեկարգութեանը և յառաջադիւնութեանը համար  
» ժամանակ ու ստակ զոհել ձեզի քաղցր կուգայ . ազգին  
» իրաւունքը պաշտօնակերպ , քանի մը շահասիրաց և հա  
» ընտանահարաց ազգայնաւոր ընթացքը ազգիս լու  
» թեանը առջև խաղաղութեանը ազգասիրութիւնը որ  
» յանձն կ'առնուի՝ զձեզ պատկանելի կ'ընկալայ ընէ  
» ազգայնոց նուաճեալ մասին առջևն , որով ձեր անունը  
» իցնել թէ ամեն նաշանգի մէջ ձեզ նման գէթ մէկ աղ  
» զասէր մը գտնուիլ հնար ըլլար , որով կարելի զիւրին  
» ըլլար ազգին ամեն ցաւերը երեւան ելնել , և որով  
» գուցէ հնար ըլլար երեւան երած ցաւոյ դեղ մը մա  
» տակարարել :  
» Ի վերջոյ կուգէ ձեզի անձնօթ եղած Կիլիկիոյ ,  
» Տարէնտէյոս և Աշտու ազգայնոց վրայօք ալ մասնա  
» ւոր տեղեկութիւններ տալ , բայց կ'ընդունաւ ուրիշ  
» պարագայի և պատեհաւոր ժամու :  
» Ո՛ Տէր , ընդունեցէ՛ք , ևսցնէ : ( Ստորագրութեամբ )  
  
» Ինչպէս որ ըստնք , առ նամակին վրայօք մեր ընկեր  
» հիմա հիմակ ըսելով՝ առեւ ընթացողաց կ'ընդունաւ  
» խորհիլ , ու գաւառական Հայոց վիճակը եթէ այսպէս  
» մնայ՝ մեր ապագան ինչ պիտի ըլլայ , հարցմունքս կե  
» ղեքնեմ . և ինչպէս ալ այսպէս չմնայ կըսեմ , քանի  
» որ . . . :  
» Կաղաչեմ , Արգոյ խմբագիր , հաճեցէք այս անգամ  
» ալ մեզ պատուել , որ կ'ընամ Սիրելի Ազգիս օրէ օր  
» յետադիւնութեանը ցաւակոյտը ,  
» Յ. Ս. Քուրթճահանօֆ : »  
  
» Յ. Գ. — Համակա փոխելու վրայ էի՝ Լատինացոց  
» Գերտապետ Բատրիկէն հրաւիր մը ստացայ : Քիչու զիւ  
» զարագաբայն մահճակտակաւ երկատարով մը իւր կնոյ  
» քրտակոնայ ըլլալ ուզելով՝ հարկադրեալ են վաղեմ  
» խրկել , որպէս զի հոն ապահովապէս կրօնքի վերաբեր  
» եալը տրվին ևսցնէ . նոյաւ ճանապարհի խաղաղացո  
» թեանը ստորագրութիւն մը լսեց ըլլալովին՝ մեզ ալ  
» կ'հրաւիրեն ևսցնէ : Մինչդեռ անոնք անուս օտարները  
» կ'աշին , մենք ան տեղի ամենաներգաւոր իշխանի մը  
» կողմնակցութեամբ մերինները օտարին դուռը խրկելու  
» կաշխատինք : Այսու ամենայնիւ մեր Ս. Եպիսկոպոսն ալ  
» քիչ չաշխատիր ազգը շարունակելու : Անցած օր Ատորի  
» ազգին 7-8 տարեկան աղջիկ մը Հայ տղայի մը կարգել  
» տալէն յետոյ՝ տղան և աղջիկը հոռոմական քսակ մըն  
» ալ ընել տուին , ոչ թէ մեր եկեղեցին ընդունելովին ,  
» որ ընդունին ալ մեզ անհաճոյ է , այլ աղջիկը ուրիշ օրի  
» նաւոր նշանած մը ունենալով՝ իւր կեցը զինքը չապա  
» կելուն համար կուգայ մեր Գերտապետին իրաւ մը տալով  
» խնայ կ'առաւարտէ : Արդարեւ լիւր մը վաստակեց մեր  
» Հայրստեղծը՝ բայց մենք ալ կարծեմ իւր երեսն ազա  
» տիլ մը վաստակեցանք : Վասն զի ասոր վրայ զայրա  
» նալով մեր դրացի Առաջնորդները խաղաղութիւն կուտակին  
» դայցին և չարաչար գանգաւորեցան . որուն վրայ դրեց  
» կուտակալը Բ. Գաւառ , որպէս զի Հայոց պատրիարքա  
» րանին ազգաւորներն որ վերցունէ այս չարեաց պատճառը :  
» Կ'յուսեմք թէ Բ. Գաւառ այս առաջադիւնութիւնը կ'անգի  
» Գերտապետ Եփեսոսի Սրբազանը , որ իւր պաշտօն  
» նածը իրեն և ազգին պատիւ մը չընէր , ևսցնէ :  
» Յ. Ս. Գ. »  
  
» Կ. . . Պօլիս , 13 Ապրիլ , 1863 :  
  
» Արգոյ խմբագիր ,  
  
» Ձեր 78 թուոյն մէջ Կ. Գաւառեան ստորագրու  
» թեամբ « Առ Հայ Բողոքական Տաճարատան » վերնա  
» դրով յօդուածի մը պահանջմանը համաձայն ձեր 84  
» թուով պատասխան մը հրատարակել չլինէ , որուն իրբե  
» պատասխան այս անգամ ձեր 88 թուոյն մէջ նոյն Ար  
» գոյ անձին ստորագրութեամբ և զիւրութեան համար  
» վեց մասերու բաժնուած երկար յօդուած մը կ'արդայինք :  
» Ուտին կ'ըլլարտարութիւն նոյն յօդուածոց իմաստներն ու  
» իրաւան եղելով թիւները իմաստին զիտուութեան առ  
» ներով ըստ պատշաճի պատասխանել : Բայց նախ կ'ըն  
» ցունենք Արգոյ նամակագիրին , որ մեր բողոք խօսելիք  
» ներք իրողութեան նկատմամբ խօսքի դէմ է , և ոչ  
» անձի . քանզի ինքը սիրելի անձ մըն է մեզի , և իր գաղա  
» փարներն ալ մեզի ըստ մասին աղէկ կ'երեւան , և գուցէ  
» իրարու մօտ ըլլալով իրարու ձայն հասկնայինք նէ ,  
» կարծեալին չափ ալ հակակարծիք չլինէ համարուէր :  
» Այժմ սկսինք պատասխանել . — 1. Արգոյ նամա

կաղիրը՝ Միսիօնարաց տիրապետութեանը նկատմամբ  
մեզ Բերայոց հետ միտաբան կըլլաւ : Մենք կըստանա  
լանները որ առ կէտին նկատմամբ արտաքինապէս միտա  
կրեայք մի կրնայ կարծուիլ , բայց ներքնապէս , կամ իր  
զաթեանց գաղով գուցէ իրարմէ չատ տարբեր գաղա  
փար ունինք : Հարկաւ Արգոյ նամակագիրը կընդունի  
որ՝ տիրապետութեան և յառաջորդութեան լուսեղծ տարբեր  
կարծեաց ծառայող անձանց զիտուն մէջ տարբեր նշա  
նակութիւններ ունին . անանկ որ՝ մէկուն տիրապետու  
կան կարծածը՝ միւսին օրինաւոր երեւոյ . ինչպէս որ  
Արգոյ նամակագիրը ընէ մը վարը տիրապետութեան  
նկատմամբ իրբե ծանօթ իրողութիւն մը « Կիլիկիոյն  
գաւառեալ իրենց հոգեւոյ ժողովն » ըսելով յառաջ  
կըրերէ . քանի որ ըստ մեզ նոյն ժողովին արարքը ուրիշ  
բան չէր , այլ մէկ քանի անձինք բռնադատել , որ ալա  
մայ Բերայի եկեղեցւոյն յարին , այսինքն Քրիստոսի  
տուած այն ազատութիւնը խախտել էր , որ կըսէ .  
« Ուր որ երկու կամ երեք հոգի իմ անունովս կըմոռ  
վուին , հոն ես անոնց մէջն եմ » : Արգոյն միսիօնար  
նոյն դէպքին տուենը նամակի մը նկատմամբ միսիօնար  
կանութիւն մը բանեցուցին , որուն համար Բերայի  
իրաւունք ունին և ունին բողոքել և աշխարհի յայտնել ,  
բայց Բերայի՝ այնպիսի կէտ մը տիրապետութիւն հա  
մարեցին , որ բողոքովին իրենց կարծածնէն տարբեր էր  
բանը : Հաւանական է որ՝ մէկը ինչ որ իր շահասիրու  
թեանը չնայատէ , զայն տիրապետութիւն համարի , և  
ինչ որ իր շահասիրութեանը նայատէ , թող ըլլայ որ իր  
տիրապետութիւն ըլլայ , զայն օրինաւոր համարի : Ս. Նաւաս  
նարոտակաւ է որ իրենցմէ կըստահանուի աշխարհի առ  
ջև իրողութիւններ թափել , և այն՝ ճշմարտապէս իրենց  
պարագաներով , որպէս զի աշխարհ անոնցմով կարող  
ըլլայ տեսնել ամբաստանութեանց ինչ աստիճան արժէք  
ունենալը : Գուցէ Բերայի՝ շատ կէտեր իրենց շահա  
լուրթեանը և բողոքեանց չծառայելուն համար տիրապե  
տութիւն համարած են . ինչպէս որ արդի լուսած դիր  
քերնին այսպէս լինելուն ապացոյց մըն է : Վասնորոյ  
մենք ալ ըստ իրենցն Արգոյ նամակագիրին մինչև  
ցարդ ջանայինք և արտի ջանանք որ այն յառաջորդական  
փարսերը շարունակուի ի վնաս մեր հաւատարմաց հաւատ  
քին . . . և այս ոչ միայն ընդդէմ միսիօնարական տիրա  
պետութեան , այլ առաւել ընդդէմ Հայոց արիւն կողմ  
անձանց տիրապետութեան . քանզի օտարին ( Սմբէ  
կայի ) լուծը թօթալիքը դիւրին է , բայց բռնաւոր Հայուն  
( որուն հետ յորդոց յորդի կապակցութիւն ունինք յա  
ւատեան ) լուծը թօթալիք խիստ դժուար է . վասնորոյ  
առաւել արտի ջանանք որ Հայազգէմ բռնաւորը մեր  
վրայ չգործանայ :  
» 2. Արգոյ նամակագիրը կըսէ . « Անկողմնապէս  
Բերայի Բողոքականաց հետ երկու սկզբունքի կամ կէ  
տերու վրայ վէճ ունին հիմա » : Կըստանալաները .  
մենք երբեք երբեք սկզբունքի վրայ վէճ ունինք ըսած չենք  
այլ իրբե անկողմնապէս եղելով թիւնը յառաջ բերած  
ենք ցոյց տալու համար թէ Բերայի միսիօնարներէն ա  
ւելի տիրապետելու ընթացք մը բռնած են : Կերեւայ թէ  
ասի ընդդէմ ուղիղ արամաբանութեան Արգոյ նամա  
կագիրին մտայ գուշակութիւնը կամ հաճախակի հետե  
ւութիւնն է : Ինչ և ինչ ուրախ ենք որ Արգոյ նամակա  
գիրը՝ նոյն երկու կէտին նկատմամբ իրբե անկողմնապէ  
սոր իր քուէն կուտայ :  
» 3. Արգոյ նամակագիրը կըսէ . « Այս վէճին վերա  
» բերեալ և Պօլսոյ մէջ պատահած անցքերու վրայ բա  
» ցատրութիւն կուգուի ինձմէ : Ասիկա կարող չեմ տալ  
» հիմա » ևսցնէ : Կըստանալաները . եթէ նամակագիր  
» ըն՝ ըստ գուշակութեան հետեւութիւն համար չըլլար  
» նէ , փոխանակ այս վէճին վերաբերեալ ըսելու , յիշեալ  
» երկու կէտին վերաբերեալ ըսելու առեւ իրաւացի պիտի  
» ըլլար : Ինչ և ինչ՝ քանի որ նամակագիրը՝ առ կէտին  
» նկատմամբ ալ բացատրութիւն տալէն կըհրաժարի նէ ,  
» մենք իրեն ըսելիք մը չունինք :  
» 4. Համակաղիրը կըսէ . « Ինձ առաջադրուել է՝ որ  
» Բերայի բողոքականաց առ միսիօնար շորհակալու  
» թեան նամակը՝ նոյն Բերայոց բողոքայ յայտարարու  
» թեանց բողոքատուելով իմ կարծիքս իմացունեմ : Յիշ  
» եալ նամակը չունենալու համար՝ այս խնդիրն ալ  
» չեմ կրնար կատարել : »  
» Մենք կըստանալաներ . որովհետեւ ձեր 78 թուով  
» հրատարակուած յօդուածին մէջ նամակագիրը ըսել էր  
» թէ , « Այս օրերս 1862 Հոկտ. ամսոյն մէջ Միկաէլի Հէ  
» րաթիսն մէջ . . . Բերայի եկեղեցւոյն վրայով կտոր մը  
» կըկտրուամ , որ իմ գիտցածէս տարբեր է : Ուտի  
» անձս պարտաւոր կըձանձնամ գիտցածս խօսիլ սոյն  
» ամբաստանողը ընթացող կարգի անձանց » ևսցն . և  
» որովհետեւ նոյն տեսքին մէջ Բերայի բողոքականաց առ

միախոնարս գրուած չնորհակալութեան նամակը գրուած էր, ուստի պարտաւորեցանք նամակագիրէն խնդրել որ իր գիտցած տարբերութիւնը ցոյց տայ մեզի միանգամայն բողբոջ յայտարարութեանց հետ բաղդատելով: Քանզի ըստ մեզ նոյն նամակին խմատը (եթէ Միլիարի Հէրարտին մէջ գրուածը ճիշդ էր) ու բողբոջ յայտարարութեանց խմատը հակասական են: Ինչպէս որ Բերտը ցոյց արդի բռնած զիբրերին ալ բողբոջ յայտարարութեանց չհամարատասականներ, և միախոնարս ալ նոյն Հէրարտին մէջ գրեթէ սոյն զարգացող յայտնած էին: Արդոյ նամակագիրը՝ մեծ չնորհք մը ըրած կըլլար, եթէ իր գիտցած . . . տարբերութիւնը մեզի խմացունէր: Արդ, դեօք միախոնարս նոյն նամակը ճիշդ չէ՞ն թարգմանած, որ նամակագիրը կըսէ. « Յիշեալ նամակը չունենալուս » համար այս խնդիրն ալ չեմ կրնար կատարել: » Մենք աւելորդ սեպեցինք նոյնը թարգմանելով հոս գնել. հարկաւ նամակագիրը՝ նոյն ամատեւորը իր քովն ունենալու է. բայց քանի որ այս խնդիրն ալ կատարելէն կը հրաժարի, մենք իրաւունք չունինք զինքը ստիպելու . . . :

» 5. Արդոյ նամակագիրը կըգտայ որ յիշեալ յայտարարութեանց զանգատի կէտերը իրողութիւններով հաստատել պէտք է, բայց ինք կըհրաժարի աս կէտին նկատմամբ երկար գրութիւն մը հրատարակելէն, թէ և ըստ մեզ մէկ քանի իրողութիւններ բաւական էին. և աս ընել պէտք է, ոչ թէ նամակագիրին կարծածին պէս » 30 տարիէ ի վեր անոնց ենթակայ եղող (1) անձինքը » (միախոնարս) համոզելու, » այլ աշխարհ համոզելու համար. քանզի քանի որ խնդիրը աշխարհի առջև գրուած է, և ամբաստանութիւնը հրատարակուաւ եղած է, իր կարծածին պէս Ալօգարի պէտք չըլլար զանոնք համոզելու համար:

» Թէ և նամակագիրը՝ Այն ամբաստանութիւնները « բողբոջին շինծու և թշնամեաց մաքի ծնունդ ստաներ » չեն, և « մէջերնին մարդ կայ, որ Այսամուրքի չափ » մեծ հատոր մը լեցունելու բաւական իրողութեանց » պատմութիւններ կրնայ տալ, » կըսէ. բայց մի և նոյն ատենը զանոնք անվնաս պահպանութիւններ կանուանէ, և հետեւապէս ինք չուզեր այն անվնաս պահպանութիւնները աշխարհի առջև հանող Ալօգարը ըլլալ:

» Եթէ նամակագիրին ըսածին պէս՝ աշխարհի առջև հանուած ամբաստանութիւնները՝ անգողիւն և անվնաս պահպանութիւններ են, և եթէ քիչ մը վարը յայտնածին պէս՝ նոյն ամբաստանութիւնները պարզող իրողութիւնները մէկէն և միւսէն հաւաքելու պէտք ունին. ընել է որ՝ նոյն ամբաստանութիւնները աշխարհի առջև դնող Բողբոջակներ դեռ իրենց մէջ անոնց վրայ որոշ դաշտփար մը, կամ տեսութիւն մը չունին, և թէ որ չունին, ուրեմն ի՞նչ վստահութեամբ կարող մը անձանց դէմ հրատարակուաւ ամբաստանութիւններ կրնեն. հետեւապէս հակասութիւն է ըսել թէ՝ « Մէջերնին մարդ կայ, որ » Այսամուրքի չափ մեծ հատոր մը լեցունելու բաւա » կան՝ իրողութեանց պատմութիւններ կրնայ տալ, և » աս տեղերովն ու ժամանակներովը: »

» 6. Հոս Արդոյ նամակագիրը՝ Հայ բողբոջակները համաձայնելու յաջողուաւ և աղետալի գիտութեանց տոյր եղա՛ծ ճանհնարով (և իրօք ալ այնպէս է խումբ մը բռնապետ անձանց՝ այսինքն Բերտը և Միախոնարսը անցադ բողբոջակնայ սրտաճառարը), կըսէ որ « Բողբոջակնայ » համաձայնելը իր ժամանակատեղի կարգադրութիւն մը » առհաստակեցաւ առ հարկի և ի վիշտ սրտի ոչ միայն Լու » սաւորչականաց, այլ նոյն իսկ Բողբոջակնայ Հայոց: » Եւ թէ քիչ քիչ հանելու և ուրիշ գործառնութեանց նկատմամբ դժուարութիւնները հարկադրեցին զստ պաշտօնատեղի մը կանգնել՝ Բողբոջակնայ համաձայնելը մը: Եւ աս կէտին նկատմամբ խել մը խօսքեր ընելէն վերջը, Սահմանադրութեան շնորհիւ քիչ ժամանակէն Գաւ » ձայնիւն հարկատարութիւնը իր դժուարութիւններով միակող վերականգնելու բաղձանք մը կը յայտնէ:

» Իշխման անկողնիստէր բողբոջակնայ Հայոց Զ. Յարարիւնեան է: (Մնացեալն հետեւեալ քառով):

Ա. Զ. Դ

Կ. Պօլիս լրագրոյս բաժանորդ լինիլ ցանկացողները կրնան Գաղճըրը Խանը թիւ 4 Մեծարդոյ Պ. Գրիգոր

(1) Առանց վճարել մէջ մտնելու օգտին՝ Արդոյ հեղինակին՝ ըստ մեր կարծեաց՝ մէկ թեթիւ սխալն ուղղել արժան կհամարվիր: Մենք այնպէս կհասկնանք թէ Պարոն Գալուստեանին՝ Լեւոնի կողմէն անձինքը՝ ըսածը, միախոնարս չեն, այլ բողբոջակներ, եթէ չենք սխալիր: Ծ. Խ.

Վ. Ալօգարին գրասենեակն երթալ և ստորագրել: Կարելի է նոյնպէս ստորագրել Պօլիս ամեն Հայ և Գաղղիայի գրաւաճառաց քով: Նաև կարելի է ուղղակի մեզ գրելով ստորագրել. որոյ համար հարկ է զինք կանխիկ մեզ առաքել Գաղղիոյ նամակատան փոխանակագրով մը (նախա), — որոյ ծախքը մեր վերայ պիտի հաշուի, — և կամ ո՛ր և իցէ եղանակաւ որ իրենց զիւրիւն լինի, և մեր լրագիրս ուղղակի իրենց անուանը կրկնեմք՝ ծախուցուած (գաղղիերէն) հասցէին համեմատ:

Ա. Ռ. Ե. Ի. Տ. Ր. Ա. Կ. Ա. Ն

ՄԱՐՍԻԼԻԱ, 2 ՄԱՅԻՍ 1863:

Մտաւարտ և Բոժոժ:

Ինչպէս որ կերէք, այս շարքին ալ նշանաւ որ եղաւ առեւտրի հանդարտութեան կողմանէ, և տակաւին այսպէս պիտի շարունակի մինչև նոր բերքին ելնելը: Բոժոժին առեւտուրը գրեթէ բողբոջակն կեցած է:

Ապրիլ 30 ին հրատարակուաւ վերայ մնացած բոժոժին քանակութիւնը խառն մեծ է և շատ առեւտուր իւր ունի նախընթաց տարիներէն: Անցեալ օգոստոսի սկիզբէն մինչև ապրիլ 30՝ 661,500 քիլոգրամ բոժոժ մտեր է Մարսիլիոյ հրատարակը, որմէ 499,500 քիլոգրամը ծախուելով՝ 162,000 քիլո աւելցեր է: Անոր նախընթաց տարին նոյն չափ ժամանակի մէջ աւելի բոժոժ եկած էր, և ապրիլ 30 ին շատ պակաս քանակութեամբ աւելցած էր հրատարակին վերայ: Արդ՝ այսպէս չափազանց քանակութեամբ բոժոժ աւելնալը՝ բաւական կապաւորեցունէ առեւտրոյն տխուր կացութիւնը, որուն ուրիշ դարման չտեսնուիր, եթէ ոչ զինքը շատիկ իջեցնելով՝ կեցած սպրանքը քնելու ճամբայ բանալ:

Շարքիւնան ծախուած մետոքն է. 6 պալեայ Պրուայի ֆիլիպիւն, ֆ. 78. 1 պալ. Մէլանիկի, ֆ. 60. 7 պալ. Ստրեստանի, ֆ. 67 էն 78. 2 պալ. Արտառի, ֆ. 46. 141 սուր Պարսկաստանի մետոքս, ֆ. 34 էն 39. և 9 պալ. ճախուի, ֆ. 69:

Իսկ բոժոժէն ծախուեցաւ, 2000 քիլ. Գալաճիֆայի, ֆ. 16 էն 18, և 1000 քիլ. Սպանիոյ, ֆ. 17 էն:

Բաժնակ:

Առեւտուրի շարքումն այս շարքու ալ տեւց, և ծախուած բաժնակն 1500 պալեայի հասաւ, որոյ ցուցակն այս է:

|                    |              |               |
|--------------------|--------------|---------------|
| 148 պալ. Սէլանիկի, | 50 քիլոգրամը | Ֆ. 215 էն 225 |
| 351 » Կիպրոսի      | »            | » 207 էն 220  |
| 347 » Իտալի        | »            | » 186 էն 190  |
| 50 » Թարսուսի      | »            | » 190         |
| 500 » Գոգանատա՛    | »            | » 190         |

Քանի մը վերջ մաս ալ Ժիւմիլի ծախեցին, ֆոտոնդ 257 50 էն 270:

Ապրիլ ամսոյ մէջ 7932 պալ. բաժնակ ժամանած է Մարսիլիոյ՝ այլապէս երկիրներէ:

Բարդ:

1000 պալեայի չափ Պոլիսոս-Ալքիսի բուրդ ծախուեցաւ աճաւորով, և նախընթաց աճաւորէն աւելի յաջողութեամբ:

Այս շարքու ժամանած բուրդն է. 79 պալ. Պոլիսոս-Ալքիսին, 29 պալ. Թուրքիէն, և 23 պալ. Օսանէն:

Զատ Շարքը (Ուֆիկէ):

Փարսած շարքին տալսանձնելի ծախուածն այս շարքու բաւական կարեւորութիւն մը ունեցաւ, այսինքն 18,000 քիլոգրամի չափ, յալի՝ օգոստոս և սեպտեմբեր ամսոյ մէջ յանձնելի, ի զին, ֆ. 39 50 մեծ տակառնէրով՝ և ֆ. 40 մանր տակառնէրով:

Այս աւուր զինքն ատնք են.

Փարսած (թող) տակառով, 50 քիլոգրամը ֆ. 39 50: — Նոյնը մանր տակառներով, ֆ. 40: — Գլուխ մերկ, ֆ. 38 50: — Թղթով 7 0/0, ֆ. 37 50: — Գլուխ 3 քիլոգրամայի, ֆ. 42: — Ծեծած, ֆ. 42: — Բողբոջ ալ հարկերն մէկ ու կէս հարկով, և մաքսն յանձնելի:

Սարճ (Խոնիկ):

Ծախուաւ սարճը չիկնալով՝ ամենին կարեւոր առուտուր մը չեղաւ այս շարքու: Գինքը շատ հաստատ կը մնան, և սարճնայ նուազութեան պատճառաւ՝ յարգը նորէն աւելնալը վերայ է:

Արտիք:

Յորենի առեւտրոյն հանդարտութիւնը կըարուանակի հրատարակին վերայ և կարծես թէ օր ըստ օրէ կաւենայ:

Այս անցաջող կացութեան միակ պատճառն է բաւական մեծ քանակութեամբ ցորեն սպասուելը: Արդէն տասն նաւի չափ ժամանեց երեկ և ուրիշներ ալ մօտերս հասնելու են. հետեւաբար վաճառուի, որ այս շարքու արդէն խիստ քիչ բանուկ էր, վերջի օրը բողբոջակն կանգ առաւ: Իսկ զինքը որ, թէ և դժուարաւ, կըխմանային մինչև երեկ, յանկարծ սկսան ցածնալ զգալի կերպիւ:

Ապրանձնելի ամենին ցորեն չծախուեցաւ. քանզի զնոյնները ևս քան զեւ վստահ են նոր հունքին վերայ, որ շատ աղէկ երեւոյթ ունի:

Այս շարքու ժամանած ցորենը, բայ ի վերոյիշեալ տասնի չափ նուերուն բեռերէն, 50,640 էրթօլիդի կը հասնի:

Եղիպտացորենէն ներքին սպասման համար վաճառեցին 1600 էրթ. Օտլսայի, 130-126, 160 լիդը ֆ. 22. և փոքր մաս մը 480 էրթ. Սէլանիկէն եկած, 125-121, ֆ. 20 75: Այսպիսի բնաւ եղիպտացորեն չմնաց հրատարակին վերայ, որուն պէտքը քիչ ատենէն զգալի պիտի լինի:

Վարսակին առեւտուրը հանդարտ է՝ Պոլիսիցէն շատ դալուն համար:

Ապրիլ ամսոյ մէջ Մարսիլիոյ մտած արմոխքն են. 373,280 էրթ. ցորեն, 4,400 էրթ. դարի, 400 էրթ. եղիպտացորեն, 3,360 էրթ. բակլայ, և 3120 էրթ. վարսակ:

Իւրացիկ Հոնտեր:

Հասարակ հոնտերուն զինքն այս շարքու զգալի կերպով իջնելը կողմ կնային. իսկ ճերմակ հոնտերուն ընդհակառակը, աղէկ էին և բարձրանալը վերայ: Ծախուած տարանքն այս է. 26,000 պալեայ ֆոնտի, շէրի պատրաստ և տալսանձնելի սուսամ, 100 քիլո. կրամը ֆ. 52. 1000 կենդինար դարձեալ, ֆ. 51 50. 2500 կենդ. անդղիական նաւով եկած Փիլաքէի ճերմակ տալսանձնելի, ֆ. 55 50. 500 կենդ. դարձեալ՝ սուսա, ֆ. 55. 1500 կենդ. Արեւելի տալսանձնելի, ֆ. 61 75. 2000 կենդ. դարձեալ՝ տալսանձնելի, ֆ. 62. 800 կենդինար ալ ուրիշ հոնտեր ծախուեցան այլապէս զինքներով:

Բողբոջակագրեալ յօդուածոց համար. Ա. Մուրատեան:

Ապրիլ 16 էն միւսի Մայիս 1 Տահապատանէն Մարսիլիոյ նաւանկղիտը մտած զիւրադ տարանայ տեւակներն ու քանակութիւնը:

|                                            |        |      |
|--------------------------------------------|--------|------|
| Մետաքս . . . . .                           | պալեայ | 450  |
| Բոժոժ (քօզա) . . . . .                     | պալեայ | 17   |
| Շերտալի հոնտ . . . . .                     | անտուկ | 0    |
| Մետաքսի կտորատուր (ֆոնտ) . . . . .         | պալեայ | 3    |
| Բաժնակ . . . . .                           | պալեայ | 2461 |
| Բուրդ . . . . .                            | պալեայ | 379  |
| Մորթ . . . . .                             | պալեայ | 337  |
| Խաչիկ . . . . .                            | տոպրակ | 68   |
| Տարակ (սիւլիկ) . . . . .                   | տոպրակ | 27   |
| Խէժ Սարքի (զաքարապը) . . . . .             | տոպրակ | 166  |
| Գինի Կիպրոսի . . . . .                     | տակառ  | 26   |
| Հոտուէտ իւղ . . . . .                      | անտուկ | 8    |
| Միտախտ (թիւթիւն) . . . . .                 | պալեայ | 9    |
| Արծու մաղ . . . . .                        | պալեայ | 4    |
| Գլուր (մաղ) . . . . .                      | տոպրակ | 579  |
| Եղջիւր (պոլիսիւ) 0 մաս և . . . . .         | տոպրակ | 0    |
| Ճէհրի . . . . .                            | տոպրակ | 18   |
| Մեղրամոմ (պալմոմոմ) . . . . .              | տոպրակ | 1    |
| Արիօն . . . . .                            | անտուկ | 3    |
| Խոչոր մետաքս (սիւր) . . . . .              | պալեայ | 3    |
| Բաժնակի հոնտ . . . . .                     | արտիւղ | 0    |
| Չալիչ . . . . .                            | տոպրակ | 0    |
| Տորսն (քէօր պոյս) . . . . .                | պալեայ | 0    |
| Նուշ (պատիմ) . . . . .                     | տոպրակ | 14   |
| Խոնիկ . . . . .                            | տոպրակ | 20   |
| Ծովափրիտը (եհնի իւրէ մոտէնի) . . . . .     | անտուկ | 0    |
| Թուղ . . . . .                             | տոպրակ | 0    |
| Պլիմիճ (պալմոմ) 01 մաս (փաթիլ) և . . . . . | պալեայ | 0    |
| Բիթանի հոնտ . . . . .                      | տոպրակ | 126  |
| Սպունդ (սիւնիկ) . . . . .                  | պալեայ | 122  |
| Շուշնայ (սուսամ) . . . . .                 | տոպրակ | 191  |
| Թորթ (մահմուտիկ) . . . . .                 | տոպրակ | 1    |
| Մատուտակ (միլան քէօրիւ) . . . . .          | պալեայ | 0    |
| Խաչալի հոնտ . . . . .                      | տոպրակ | 0    |
| Կնքեալ ծրար դրամոյ . . . . .               |        | 16   |

Խոնիկի-Տօրիկ. Ա. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ.

Համարատու. Վիգօֆ ԼԱՆԿԼՈՍ.